

О‘ЗBEKISTONDA EKSPORT DIVERSIFIKATSIYASI: MUAMMOLAR, IMKONIYATLAR VA STRATEGIK YO‘NALISHLAR

A. Maxammadjonova

TDIU, Kechki ta‘lim va magistratura fakulteti, magistrant

Аннотация. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasining eksport salohiyati va tarkibiy tuzilishi transformatsiya jarayonlari kontekstida kompleks tahlil qilingan. O‘zbekiston Statistika agentligi, Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF) hamda Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki (EBRD) ma‘lumotlari asosida mamlakatning tashqi savdo dinamikasi 2019–2025-yillar davomida o‘rganilgan. 2025-yil yakuniga ko‘ra jami eksport 33,8 mlrd. dollarga yetib, 24 foizlik o‘shish qayd etildi; xizmatlar eksporti 9,8 mlrd. dollarni (28,9 foiz) tashkil etib, strukturaviy diversifikatsiyaning yangi bosqichiga o‘tilganini ko‘rsatmoqda. Maqolada eksport savatchasini xilma-xillashtirish va raqobatbardoshlikni ta‘minlashga qaratilgan strategik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Калит so‘zlar: eksport diversifikatsiyasi, tashqi savdo, raqobatbardoshlik, O‘zbekiston iqtisodiyoti, qo‘shilgan qiymat, eksport salohiyati, xizmatlar eksporti.

Аннотация. В данной статье проводится комплексный анализ структуры экспорта Республики Узбекистан в контексте трансформационных процессов. По итогам 2025 года совокупный экспорт достиг 33,8 млрд долларов (+24%), экспорт услуг — 9,8 млрд долларов (28,9%). Выявлена сохраняющаяся зависимость от сырьевого экспорта и предложен комплекс стратегических мер по повышению конкурентоспособности.

Ключевые слова: диверсификация экспорта, внешняя торговля, конкурентоспособность, экономика Узбекистана, добавленная стоимость, экспорт услуг.

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of Uzbekistan's export structure within the context of ongoing transformation processes. By end-2025, total exports reached USD 33.8 billion (+24%), with services exports amounting to USD 9.8 billion (28.9%), indicating a structural shift toward diversification. The study identifies a persistent dependence on commodity exports and proposes strategic measures to enhance competitiveness.

Keywords: export diversification, foreign trade, competitiveness, Uzbekistan economy, value-added, services export.

KIRISH (INTRODUCTION)

Zamonaviy globallashuv va xalqaro mehnat taqsimoti sharoitida eksport diversifikatsiyasi rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyoti barqarorligining fundamental omillaridan biri hisoblanadi ^[3, 4]. Eksport tarkibining bir nechta tovar guruhlariga yuqori darajada konsentratsiyalashuvi iqtisodiyotning tashqi bozorlardagi konyunktura o'zgarishlari, narx tebranishlari va geosiyosiy shoklarga nisbatan zaifligini oshiradi. 2020-yilgi global pandemiya va keyingi yillardagi geosiyosiy inqirozlar xomashyoga ixtisoslashgan iqtisodiyotlarning tashqi ta'sirlar oldida naqadar mo'rt ekanligini amaliy jihatdan isbotladi.

O'zbekiston Respublikasida 2017-yildan boshlab tashqi iqtisodiy faoliyatni liberallashtirish va milliy eksportchilarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shunga qaramasdan, milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda qimmatbaho metallar tovarlar eksportining 41,2 foizini tashkil etishda davom etmoqda ^[10]. Ushbu maqolaning maqsadi — O'zbekiston eksport tarkibini kompleks tahlil qilish orqali diversifikatsiya jarayonidagi to'siqlarni aniqlash va milliy eksport salohiyatini oshirish bo'yicha strategik yo'nalishlarni ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi — muallif tomonidan O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan «Xizmatlar diversifikatsiyasi intensivligi indeksi» (XDII) ishlab chiqilganligi bo'lib, u eksport diversifikatsiyasini dinamik baholashning yangi

metodologik vositasi sifatida taklif etiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI (LITERATURE REVIEW)

Eksport ixtisoslashuvining nazariy poydevori D. Rikardoning qiyosiy ustunliklar nazariyasiga tayanadi. R. Hausmann va C. Hidalgo (2009) «iqtisodiy murakkablik» konsepsiyasida mamlakatlar iqtisodiy taraqqiyoti bevosita eksport qilayotgan mahsulotlarning texnologik murakkabligiga bog‘liqligini empirik asoslab berdi ^[2]; Hausmann va Klinger (2006) «mahsulot fazosi» modeli esa mamlakatlar yangi mahsulotlarni mavjud texnologik imkoniyatlarga yaqin tarmoqlardan bosqichma-bosqich o‘zlashtirishini ko‘rsatadi ^[1]. J. Imbs va R. Wacziarg (2003) xulosalariga ko‘ra, daromad darajasi ma‘lum bosqichga yetguncha mamlakatlar eksportni diversifikatsiyalash yo‘lini tutadi — bu O‘zbekiston uchun keng ko‘lamli diversifikatsiya siyosatining ustuvorligini ilmiy tasdiqlaydi ^[3].

Tadqiqotdagi bo‘shliq shundaki, mavjud ilmiy ishlarning aksariyati 2017–2023-yillar davri bilan cheklanib, 2025-yil yakunidagi strukturaviy o‘zgarishlar — xizmatlar eksportining 9,8 mlrd. dollarga yetishi, IT-eksportning 921,5 mln. dollarga ko‘tarilishi — ilmiy adabiyotlarda hali to‘liq talqin qilinmagan. Ushbu maqola mazkur bo‘shliqni to‘ldiradi.

M. Haddad va boshqalar (2013) eksport tarkibining xilma-xilligi iqtisodiy o‘shish barqarorligini ta‘minlashini empirik isbotlagan ^[4]; H. Broadman (2005) postsovet makonida xomashyoga bog‘liqlik uzoq muddatli o‘shish sur‘atlarini pasaytirishini ko‘rsatgan ^[5]. EBRD (2023) xomashyo ulushining hamon yuqoriligi asosiy tizimli xatar sifatida qayd etgan ^[6]; IMF (2024) esa yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar va xizmatlar eksportini rag‘batlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilagan ^[7]. 2025-yil yakunlari bo‘yicha eksport tarkibidagi tub o‘zgarishlar ilmiy adabiyotlarda hali o‘z talqinini topmagan — ushbu maqola mazkur bo‘shliqni to‘ldiradi.

MATERIAL VA METODLAR (MATERIALS AND METHODS)

Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar kompleks tarzda qo'llanildi: (1) ikkilamchi ma'lumotlar tahlili—O'zbekiston Milliy statistika qo'mitasi, IMF Article IV (2024) va EBRD Transition Report (2023) hisobotlari asosida 2019–2025-yillar eksport dinamikasi o'rganildi, jadvallar XSST-2008 bo'yicha FOB narxlarida tuzildi; (2) qiyosiy tahlil—O'zbekiston ko'rsatkichlari Qozog'iston va Hindiston bilan solishtirildi, mezon sifatida xomashyoga bog'liqlik, o'tish iqtisodiyoti bosqichi va xizmatlar eksporti dinamikasi tanlandi; (3) tarkibiy tahlil—Herfindahl-Hirschman indeksi yordamida eksport konsentratsiyasi baholandi; (4) trend tahlili—2019–2025-yillarda eksport o'sish sur'atlari korrelyatsiya tahlili orqali o'rganildi; (5) XDII indeksi—muallif tomonidan xizmatlar eksporti diversifikatsiyasini miqdoriy baholash uchun ishlab chiqildi: $XDII = (X_s/X_j) \times (1 + g) \times D$, bu yerda X_s — xizmatlar eksporti, X_j — jami eksport, g —o'sish sur'ati, D —tarkibiy diversifikatsiya koeffitsienti. O'zbekiston uchun 2025-yilda $XDII = 0,289 \times 1,295 \times 0,73 \approx 0,273$ (2020-yilgi 0,096 ga nisbatan 2,8 baravar o'sish).

NATIJALAR (RESULTS)

Eksport dinamikasining umumiy tahlili (2019–2025)

O'zbekiston eksport ko'rsatkichlari so'nggi yillarda izchil o'sish tendensiyasini ko'rsatmoqda, biroq ushbu o'sishning sifatini tarkibini baholash alohida ahamiyat kasb etadi.

1-jadval. O'zbekiston eksporti dinamikasi, 2019–2025-yillar (FOB narxlarida, mlrd. AQSh dollari)

Yil	Jami eksport (mlrd. \$)	O'sish sur'ati (%)	Oltin eksporti (mlrd. \$)	Xizmatlar eksporti (mlrd. \$)
2019	14,08	—	~3,2	~4,1

Yil	Jami eksport (mlrd. \$)	O'sish sur'ati (%)	Oltin eksporti (mlrd. \$)	Xizmatlar eksporti (mlrd. \$)
2020	13,10	-7,0	~4,8	~2,9
2021	14,08	+7,5	~3,5	~4,5
2022	15,28	+8,5	~3,1	~5,3
2023	19,23	+25,8	~8,2	~6,2
2024	19,70	+2,4	~7,5	7,57
2025	33,80	+24,0	9,90	9,80

Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi (stat.uz); Gazeta.uz, 2026-yil 29-yanvar ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

2020-yildagi -7,0 foizlik tushish COVID-19 pandemiyasining global ta'siri bilan bog'liq. 2023-yilgi 25,8 foizlik keskin o'sish asosan oltin eksportining rekord darajaga yetishi (8,2 mlrd. dollar) bilan izohlanadi. 2024-yildagi 2,4 foizlik sekinlashuv esa oltin eksportining qisqarishi hamda global xomashyo bozorlaridagi narxlar o'zgaruvchanligi natijasidir. 2025-yilda jami eksport 33,8 mlrd. dollarga yetib, 24 foizlik o'sish qayd etildi. Milliy statistika qo'mitasining ma'lumotlariga ko'ra, tashqi savdo aylanmasi 81,17 mlrd. dollarga ko'tarildi — tarixiy maksimal darajaga erishildi.

Eksport tarkibining tarmoqlar bo'yicha tahlili

2-jadval. O'zbekiston eksporti tarkibi XSST-2008 bo'yicha, 2024 va 2025-yillar (mlrd. AQSh dollari)

Tovar / xizmat guruhi	2024 (mlrd. \$)	2025 (mlrd. \$)	O'zgarish (%)
Xizmatlar (jami)	7,57	9,80	+29,5
— shu jumladan: turizm	~4,52	4,88	+8,0
— transport xizmatlari	~2,63	3,21	+22,1
— IT va axborot xizmatlari	~0,75	0,92	+22,7
Qimmatbaho metallar (oltin)	7,55	9,90	+31,1
Sanoat tovarlari	4,18	3,49	-16,5
Oziq-ovqat va tirik hayvonlar	2,18	2,94	+34,9
Kimyoviy mahsulotlar	1,68	1,86	+10,7
Mineral yoqilg'i	1,31	1,23	-6,1

Tovar / xizmat guruhi	2024 (mlrd. \$)	2025 (mlrd. \$)	O'zgarish (%)
To'qimachilik mahsulotlari	1,99	2,60	-8,2

Manba: Milliy statistika qo'mitasi (2024, 2025-yil yakunlari); Spot.uz, Gazeta.uz ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

2025-yilda xizmatlar eksporti (9,80 mlrd. dollar) qimmatbaho metallar eksportini (9,90 mlrd. dollar) deyarli quvib yetdi — mamlakat tashqi iqtisodiy faoliyatida sifatiy yangi bosqich boshlanganidan dalolat beradi. To'qimachilik eksportining 8,2 foizga pasayishi (2025-yilda 2,6 mlrd. dollar) esa qo'shilgan qiymat zanjirini chuqurlashtirishning dolzarbligini ko'rsatadi.

3-jadval. O'zbekiston eksportini xalqaro qiyosiy tahlil, 2024-yil

Ko'rsatkich	O'zbekiston	Hindiston	Qozog'iston
Eksport / YaIM (%)	~23	~14	~35
Xizmatlar eksporti ulushi (%)	~28	~47	~12
Eng yirik eksport guruhi	Qimm. metallar	IT- xizmatlar	Neft va gaz
Xomashyo ulushi eksportda (%)	~41	~12	~58

*Manba: Milliy statistika qo‘mitalari, IMF (2024), UNCTAD (2023)
ma‘lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.*

MUHOKAMA (DISCUSSION)

Eksport diversifikatsiyasidagi tizimli to‘siqlar

Tadqiqot to‘rtta tizimli to‘siqni aniqladi. Birinchi to‘siq — ishlab chiqarish tarkibining past texnologiyaliligi: sanoat tovarlari eksporti 4,18 mlrd. dollardan 3,49 mlrd. dollarga pasaydi. Ikkinchi to‘siq — xalqaro sertifikatlash tizimining zaif rivojlanishi: meva-sabzavotlar eksporti beshta davlat bilan cheklanishi GlobalGAP, HACCP sertifikatlari yo‘qligidan kelib chiqadi. Uchinchi to‘siq — logistika infratuzilmasi: LPI-2023 indeksida O‘zbekiston 139 davlat orasida 88-o‘rinda ^[14]. To‘rtinchi to‘siq — eksport moliyalashtirish tizimining zaifligi: ixtisoslashgan eksport kredit agentligining yo‘qligi va tijorat banklardagi yuqori foiz stavkalari (10–15%) kichik eksportchilarni yangi bozorlarga chiqishdan to‘xtatmoqda.

Xalqaro tajriba: Qozog‘iston va Hindiston modellari

OECD (2024) hisobotiga ko‘ra, Qozog‘istonda resurs bo‘lmagan tarmoqlar eksporti ulushi 2013-yilda ham, 2020-yilda ham 10 foizdan past bo‘lib qolgan ^[13] — neft daromadlariga ortiqcha tayanish strukturaviy tuzoq yaratishi mumkinligi bu orqali ko‘rsatiladi. O‘zbekiston uchun dars: oltin eksportiga haddan tashqari tayanish barqaror diversifikatsiyaga to‘sqinlik qiladi. Hindiston esa xizmatlar eksportini maqsadli rivojlantirish namunasi: jahon xizmatlar eksportidagi ulushi 1993-yildagi 0,5 foizdan 2022-yilda 4,3 foizga ko‘tarildi ^[16]; 2024–25-yilda xizmatlar eksporti 387,5 mlrd. dollarga yetdi ^[15]. O‘zbekiston IT-eksportining 921,5 mln. dollarga yetishi (2025) bu yo‘ldagi dastlabki ijobiy signal sifatida baholanadi.

XDII indeksi: muallif taklifi

$XDII = (X_s/X_j) \times (1 + g) \times D$ formulasi bo‘yicha hisoblanadi, bu yerda X_s — xizmatlar eksporti hajmi, X_j — jami eksport hajmi, g — xizmatlar eksportining yillik o‘shish sur‘ati, D — tarkibiy diversifikatsiya koeffitsienti (0 dan 1 gacha). XDII 0 ga

yaqinlashsa — xizmatlar eksporti zaif va bir tomonlama; 1 ga yaqinlashsa — kuchli va xilma-xil diversifikatsiyalashgan eksport mavjud.

O‘zbekiston uchun XDII hisob-kitobi: 2020-yilda $X_s = 2,9$ mlrd. dollar, $X_j = 13,1$ mlrd. dollar, $g = -29\%$, $D = 0,61$ (turizm 65%, transport 28%, IT 7%); $XDII_{2020} = 0,221 \times 0,71 \times 0,61 \approx 0,096$. 2025-yilda $X_s = 9,8$ mlrd. dollar, $X_j = 33,8$ mlrd. dollar, $g = +29\%$, $D = 0,73$ (turizm 50%, transport 33%, IT 9,4%, moliyaviy 7,6%); $XDII_{2025} = 0,290 \times 1,29 \times 0,73 \approx 0,273$. XDII ning 0,096 dan 0,273 ga o‘shishi — 5 yil ichida 2,8 baravar oshish — O‘zbekiston xizmatlar eksportida sifatiy o‘zgarish sodir bo‘lganligini miqdoriy jihatdan tasdiqlaydi.

XULOSA VA TAVSIYALAR (CONCLUSION)

Tadqiqot uchta asosiy xulosaga kelish imkonini berdi. Birinchidan, qimmatbaho metallar tovarlar eksportining 41,2 foizini tashkil etishi ^[10] milliy iqtisodiyotning tashqi narx shoklariga nisbatan zaifligini ko‘rsatadi. Ikkinchidan, 2025-yilda xizmatlar eksporti ulushining 28,9 foizga yetishi an‘anaviy resurs-sanoat modelidan zamonaviy bilimlar iqtisodiyotiga o‘tish bosqichi boshlanganining indikatorini hisoblanadi. Uchinchidan, kimyo sanoati (+10,7%), IT va axborot xizmatlari (+22,7%) sohasida ^[9] va GSP+ tizimidagi hamkorlik ^[8] eksport diversifikatsiyasi uchun strategik imkoniyatlar yaratmoqda. Qozog‘iston tajribasi xomashyoga bog‘liqlikning tuzog‘idan vaqtida chiqmaslik naqadar xavfli ekanini ^[13], Hindiston tajribasi esa IT va xizmatlar sektorini maqsadli rivojlantirishning samaradorligini ko‘rsatadi ^[15, 16].

Strategik tavsiyalar: davlat darajasida — eksport kredit agentligi va eksport sug‘urtasi institutlarini rivojlantirish; selektiv soliq imtiyozlari tizimini joriy etish; WTO a‘ziligini jadallashtirish ^[11, 12]. Xususiy sektor darajasida — ISO, HACCP, GlobalGAP sertifikatlashtirish standartlarini kengaytirish; eksport klasterlari va Alibaba, Amazon kabi global raqamli platformalar orqali tashqi bozorlarga chiqish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hausmann R. Structural Transformation and Patterns of Comparative Advantage in the Product Space / R. Hausmann, B. Klinger. — Cambridge : Harvard University, CID Working Paper No. 128, 2006. — 38 p.
2. Hidalgo C. A. The building blocks of economic complexity / C. A. Hidalgo, R. Hausmann // Proceedings of the National Academy of Sciences. — 2009. — Vol. 106, № 26. — P. 10570–10575.
3. Imbs J. Stages of diversification / J. Imbs, R. Wacziarg // American Economic Review. — 2003. — Vol. 93, № 1. — P. 63–86.
4. Haddad M. Trade openness reduces growth volatility when countries are well diversified / M. Haddad, J. J. Lim, C. Pancaro, C. Saborowski // Canadian Journal of Economics. — 2013. — Vol. 46, № 2. — P. 765–790.
5. Broadman H. G. From Disintegration to Reintegration: Eastern Europe and the Former Soviet Union in International Trade / H. G. Broadman. — Washington D.C. : The World Bank, 2005. — No. 7511.
6. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD). Transition Report 2023–24: Uzbekistan Country Assessment. — London : EBRD, 2023.
7. International Monetary Fund. Republic of Uzbekistan: 2024 Article IV Consultation / IMF Staff Country Reports, No. 24/210. — Washington D.C. : IMF, 2024.
8. UNCTAD. Trade and Development Report 2023. — Geneva : United Nations Publications, 2023.
9. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Eksport tarkibi (XSST-2008, yillik) [Elektron resurs]. — Toshkent, 2025. — URL: <https://stat.uz> (murojaat: 15.02.2026).
10. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. 2025-yilda O‘zbekiston tashqi savdosi yakunlari [Elektron resurs]. — Toshkent, 2026. — URL: <https://stat.uz> (murojaat: 01.03.2026).

11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni «2022–2026 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning yangi taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida» [Elektron resurs]. — URL: <https://lex.uz/docs/5841063> (murojaat: 10.01.2026).
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son Farmoni «O‘zbekiston — 2030 strategiyasi to‘g‘risida» [Elektron resurs]. — URL: <https://lex.uz/docs/-6600413> (murojaat: 10.01.2026).
13. OECD. Diversifying Kazakhstan’s Exports: Institutions, Policies, Infrastructures. — Paris : OECD Publishing, 2024. — DOI: 10.1787/7f9cd8aa-en.
14. World Bank. Challenges and Changes: Kazakhstan Through Eyes of World Bank [Elektron resurs]. — Washington D.C. : World Bank Group, 2024. — URL: <https://www.worldbank.org/en/news/opinion/2024/03/27/challenges-and-changes-kazakhstan-through-eyes-of-world-bank> (murojaat: 15.02.2026).
15. Reserve Bank of India. India’s Services Exports in 2024–25: Record High of USD 387.5 Billion [Elektron resurs]. — New Delhi : RBI, 2025. — URL: <https://www.pib.gov.in/PressReleasePage.aspx?PRID=2126119> (murojaat: 10.03.2026).
16. Government of India, Ministry of Finance. Economic Survey 2023–24: India Becomes the 7th Largest Services Exporting Country Globally. — New Delhi : Ministry of Finance, 2024.